

Kansanuskon pyhiä lähteitä Lounais-Suomessa

19.11.2025 Lähteiden äärellä

John Björkman, FT
Post doc-tutkija, folkloristiikka, Turun Yliopisto
John.bjorkman@utu.fi

KONE FOUNDATION

UNIVERSITY
OF TURKU

”Eräässä kallionkolossa on Äkölän lähde, jonka vesi on parantanut
silmäkipuja. Jotta vesi tehoisi, piti vettä ottaessaan pudottaa
lähteensilmään nuppineula. Niin vanhemmat ihmiset tehneet.”

A.M. Tallgren & Jenny-Maria Montin-Tallgren: ”Maarian pitäjän paikannimistö I”

KONE FOUNDATION

UNIVERSITY
OF TURKU

2017-2024 Pohjoismaisen folkloristiikan väitöskirjatutkimus *Healing springs and haunted woods. Sacred sites of folk belief and spatial order in Southwest Finnish village societies.* (Åbo Akademi)

Tutkimusaineisto:

- n. 600 taltioitua kertomusta kansanuskon paikoista.
- 120 paikannettua pyhää luonnonpaikkaa.
- Tutkimusalue Varsinais-Suomi, aikakausi n. 1800-luku.

2025-2027 *Tutkimushanke Pyhät metsät ympärillämme. Retkiä rituaalisen metsäsuhteen muutoksiin läpi historian* (Rahoitus: Koneen säätiö, affiliaatio: Turun ja Oulun yliopistot)

Tutkimusaineisto toistaiseksi:

- n. 900 taltioitua metsiin liittyvää uskomustarinaa.
- yli 200 paikannettua pyhää metsäpaikkaa.
- Tutkimusalue Etelä-Suomi, toistaiseksi keskittynyt pääasiassa Uudellemaalle

KONE FOUNDATION

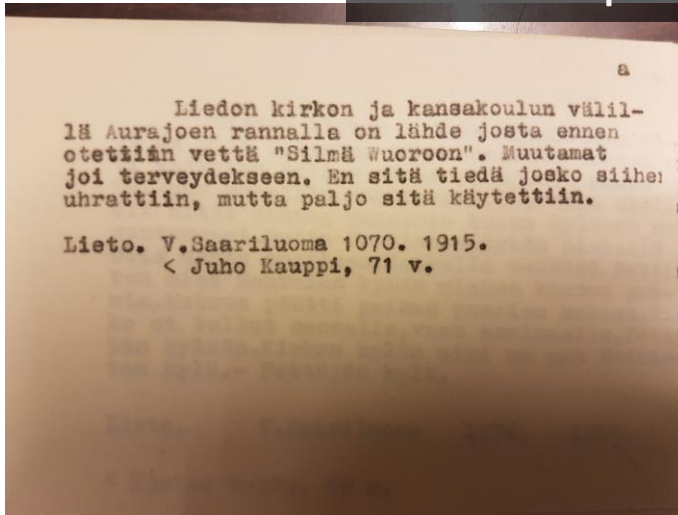

UNIVERSITY
OF TURKU

Uskomuspaikkojen tutkiminen

mm.

- Suomalaisen kirjallisuuden seura
- Svenska litteratursällskapet
- Nimiarkisto
- Kotiseutu-lehti

1. Perimätiedon etsiminen

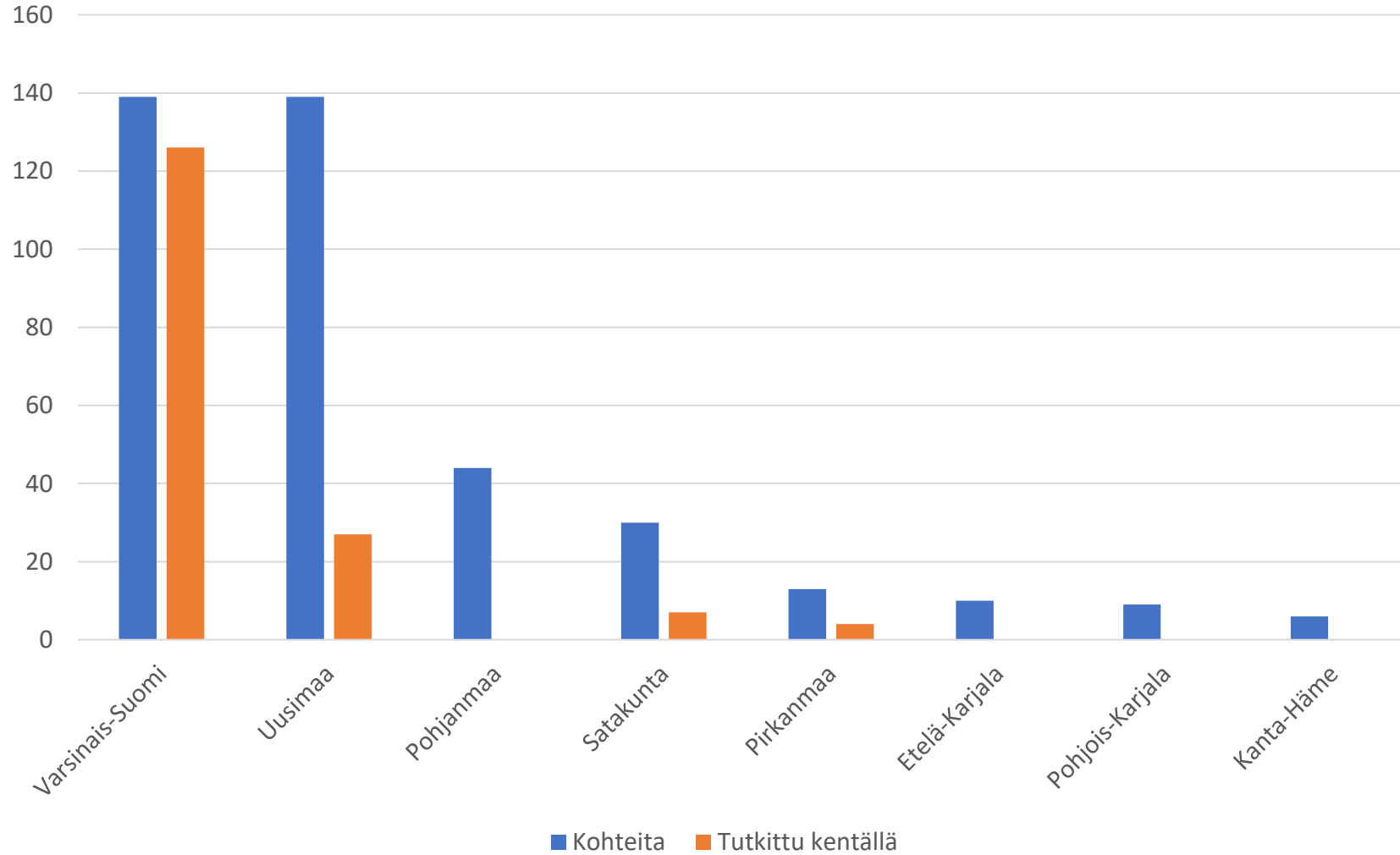
2. Paikannus (epäonnistuu usein)

3. Kontekstualisointi vanhojen kyläkarttojen avulla

4. Kenttäkäynti

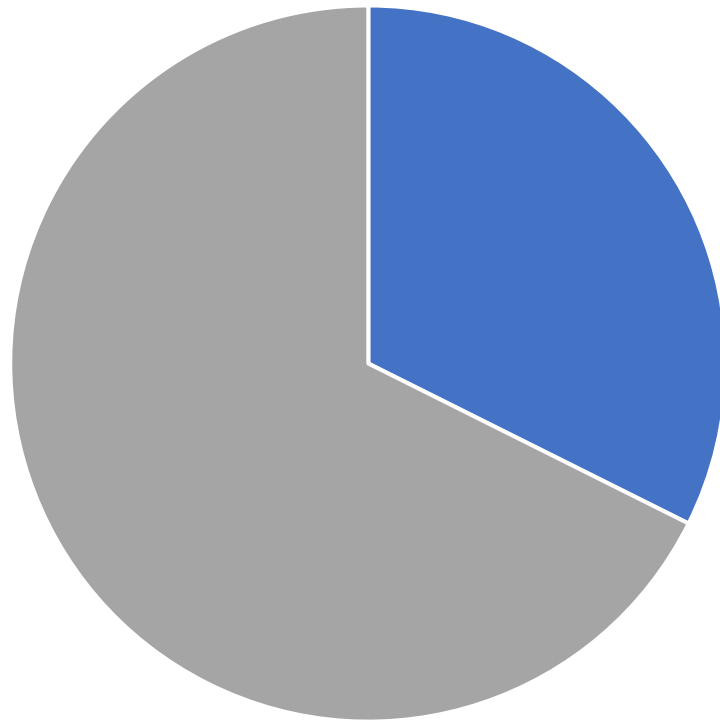

Tietoa uskomuspaikoista maakunnittain

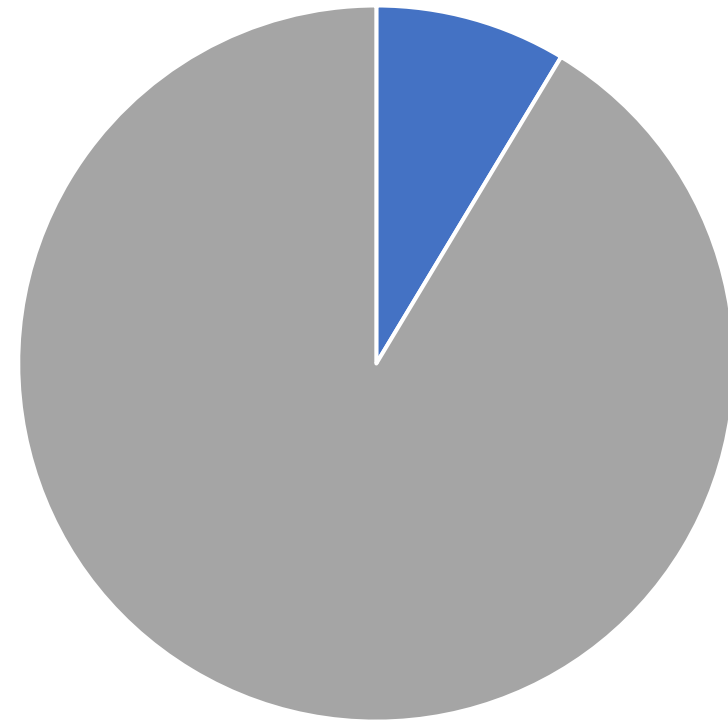
Pyhät lähteet korostuvat Varsinais-Suomessa

Varsinais-Suomi (139 kohdetta)

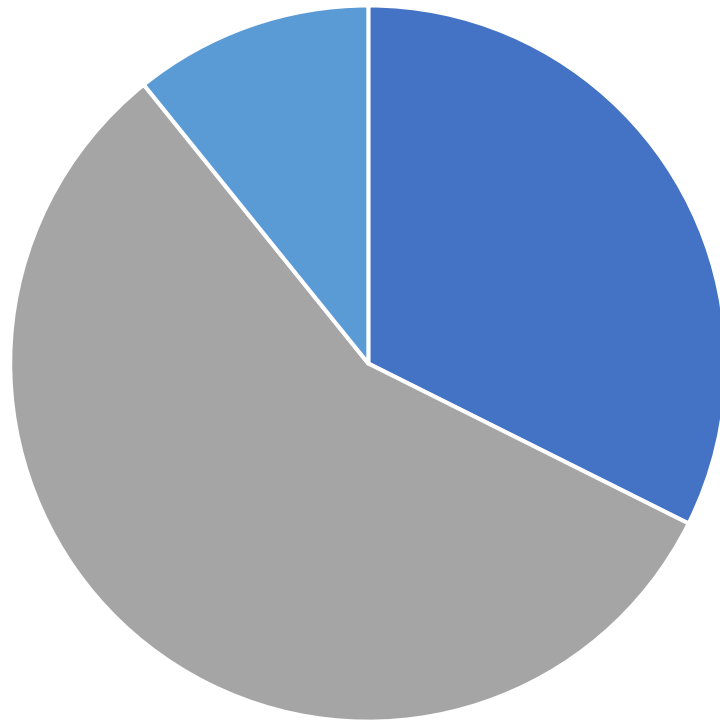
■ Pyhät lähteet ■ Muut

Uusimaa (139 kohdetta)

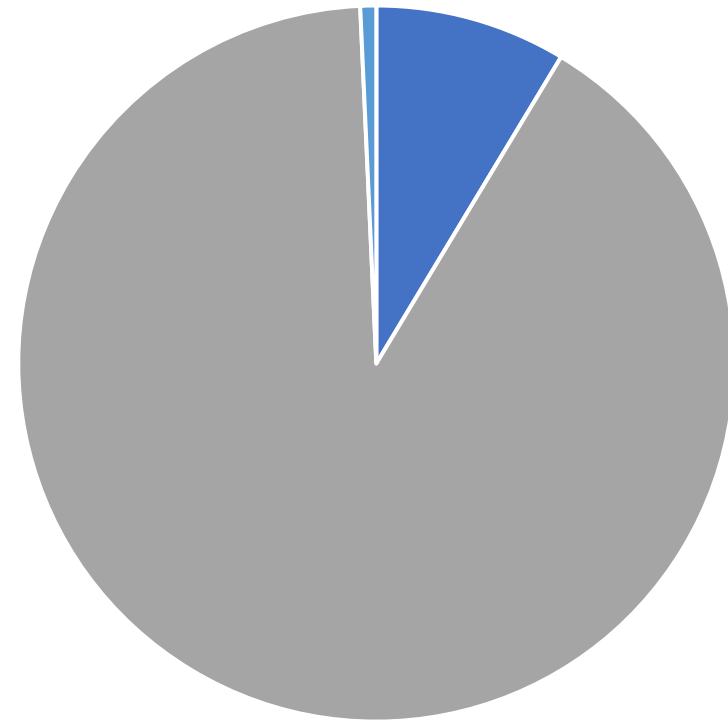
■ Pyhät lähteet ■ Muut

Varsinais-Suomi (139 kohdetta)

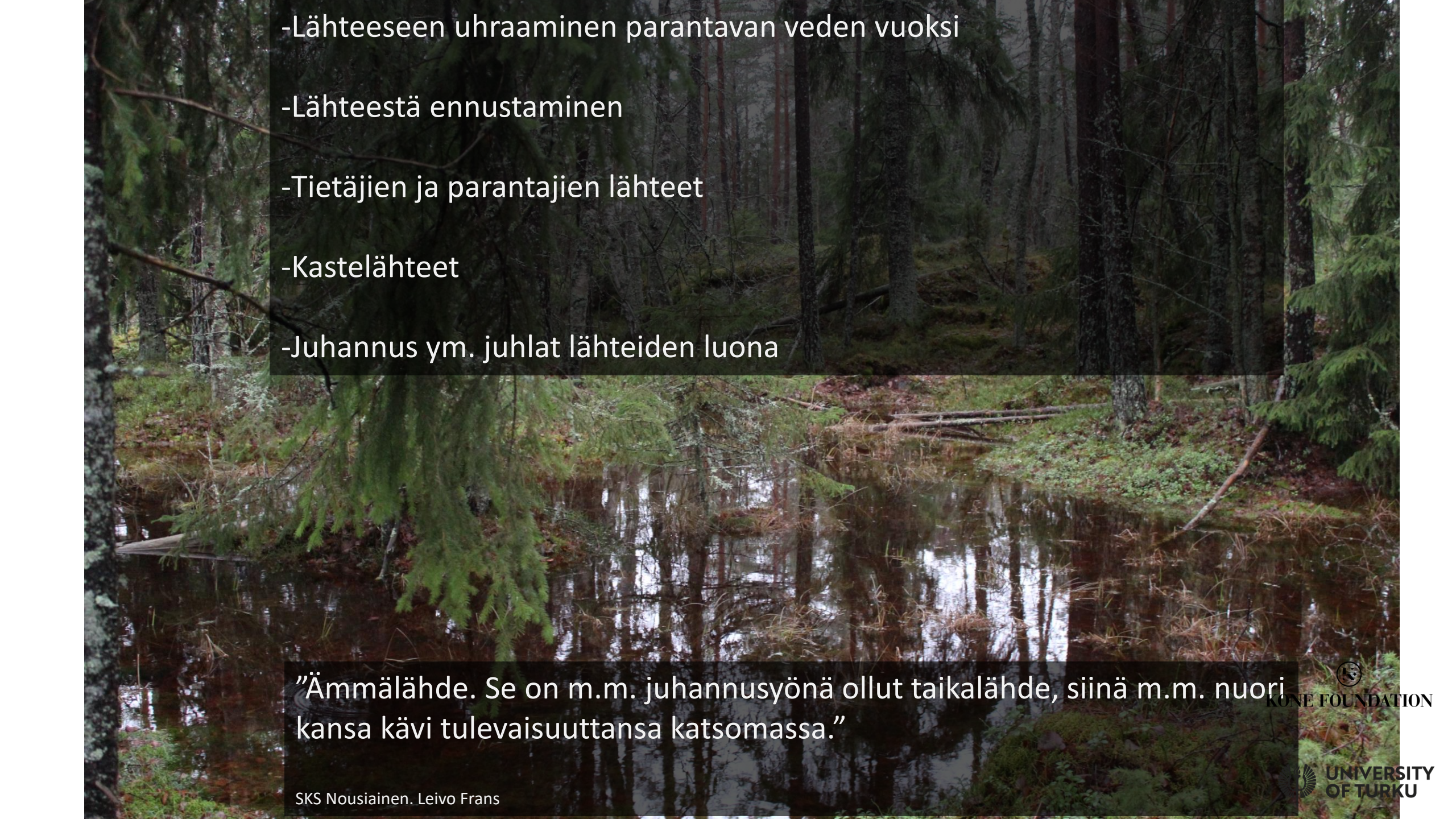
■ Pyhät lähteet ■ Muut ■ Muu kohde josta löytyy lähde

Uusimaa (139 kohdetta)

■ Pyhät lähteet ■ Muut ■ Muu kohde josta löytyy lähde

KONE FOUNDATION

-Lähteeseen uhraaminen parantavan veden vuoksi

-Lähteestä ennustaminen

-Tietäjien ja parantajien lähteet

-Kastelähteet

-Juhannus ym. juhlat lähteiden luona

”Ämmälähde. Se on m.m. juhannusyönä ollut taikalähde, siinä m.m. nuori kansa kävi tulevaisuuttansa katsomassa.”

Katolisena aikana Pahaniemen Muhkurin lähde on ollut pyhitetty; siellä pidettiin uhrijuhlia. Vielä vuonna 1812 puhuttiin juhannusaattona että pyhiinvaelletaan Muhkuriin, uhraamaan tulevalle onnelle.

Monien muiden seurassa minäkin vierailin kyseisellä lähteellä juhannusyönä 1812 ja uhrasin muiden tavoin lähteeseen kuparirahan. En tiedä onko tästä uhrijuhlsta seurannut mitään onnea, mutta odotan ja toivon.

Juhannusyön kokoontumisen väkimäärä kasvoi ja paikalle saapui mummoja kahvipannuineen ja viinapulloineen. Tästä seurasi häiritsevää käytöstä, tappeluita ja meluamista, mistä syystä poliisi tyhjensi paikan ja kielsi kokoontumiset seuraavina vuosina.

-Apteekkari Erik Julinin muistelmia Turusta

KONE FOUNDATION

UNIVERSITY
OF TURKU

KIELTOJA

- Lähteeltä poistuessa ei saa katsoa taakseen.
- Lähteeltä poistuessa ei saa virtsata.
- Lähteeseen jätettyjä uhreja ei missään nimessä saa viedä. Viemällä uhrin, saat sen taudin joka sillä on parannettu.
- Lähteestä ennustavan on seistävä keskiyöllä alasti lähteen reunalla.

"Mää tiärä yhren poja ku otti luanolähten pohjast sormuksen, ja se sai simmosen tauri, ett se kuivas valla, ja tuli nii vääräks ete pääsny änä lopult ollenka liikkelmä, ja sihe se kualiki sit."

-SKS, Lieto. Akseli Rinne.

KONE FOUNDATION

UNIVERSITY
OF TURKU

Pyhät lähteet ”sivistyvät”

-Keskiajalla pyhiä lähteitä liitettiin katolisen ajan pyhimyskulttiin.

-Suomessa sovellettu kirkkolaki kielsi puiden ja kivien palvomisen, mutta ei mainitse lähteitä (lähdekultti oli yleinen katolisessa uskonnonharjoittamisessa).

-Lähteiden nimissä ja tarinaperinteessä esiintyy pyhimysten nimiä mm. P. Johannes, Kerttu, Tapani ja Blasius.

-Yleisimmin lähteitä liitetään pyhään Henrikiin, ja usein myös nimeltä mainitsemattomaan piispaan. Mm. Turun Kupittaa ja Räntämäki, Lapilan saari, Paraisten Bläsnäsin ranta, Taivassalon Ristinkylä, Kaarinan Piispanristi ja Rymättylän Hintsala.

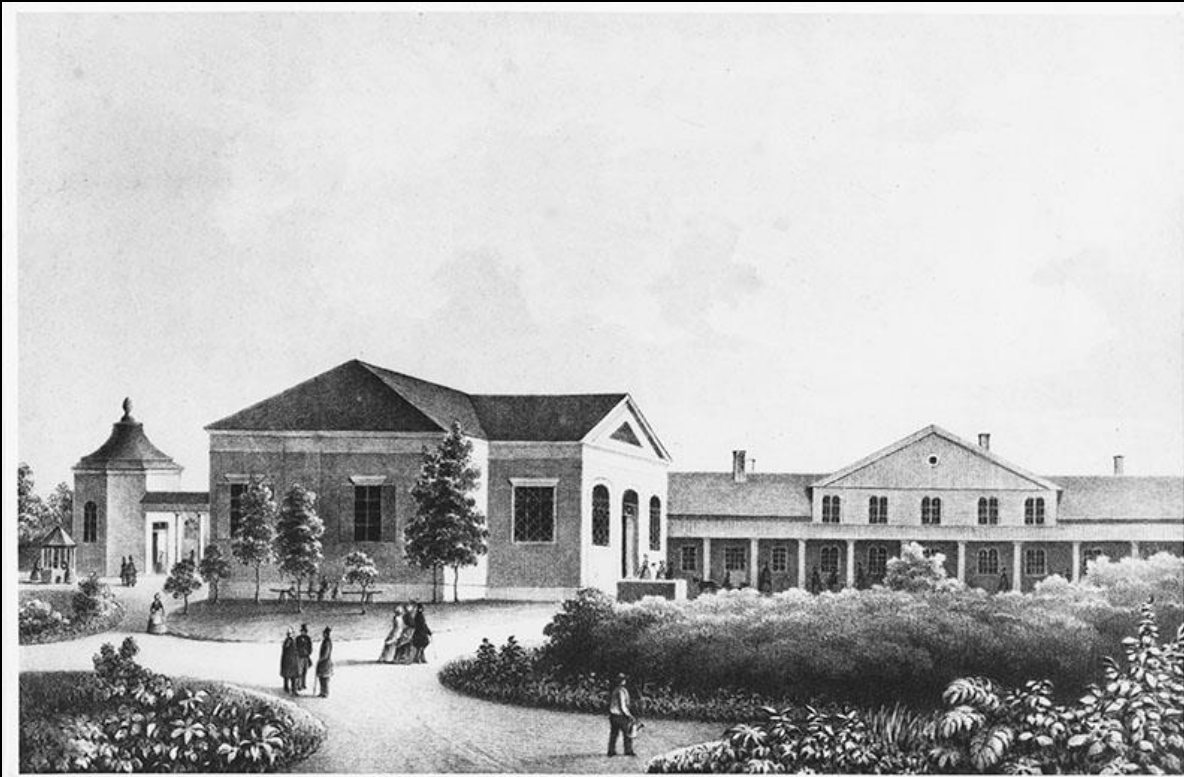
Piispa Henrik kastaa pakanoita Kupittaaan lähteellä.

Museoviraston kuvakokoelmat.

Pyhät lähteet ”sivistyvät”

-1700-luvulta alkaen parannuslähteisiin alettiin kiinnittää tieteellistä huomiota ja niiden vettä tutkittiin.

-Pyhien lähteiden ympärille alettiin rakentaa terveyskylpylöitä ja kaivohuoneita joissa säätyläiset vierailivat.

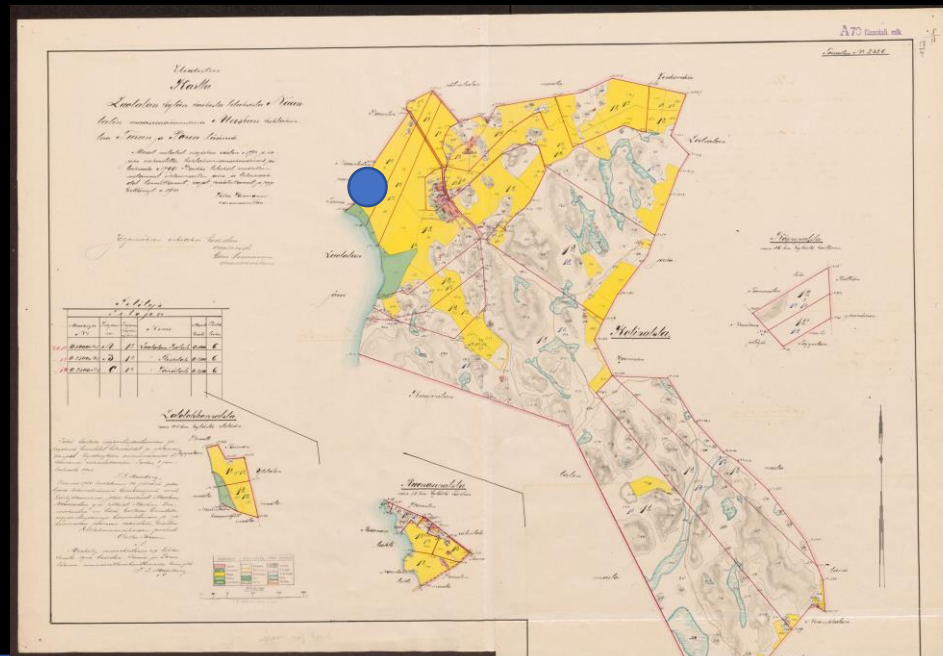
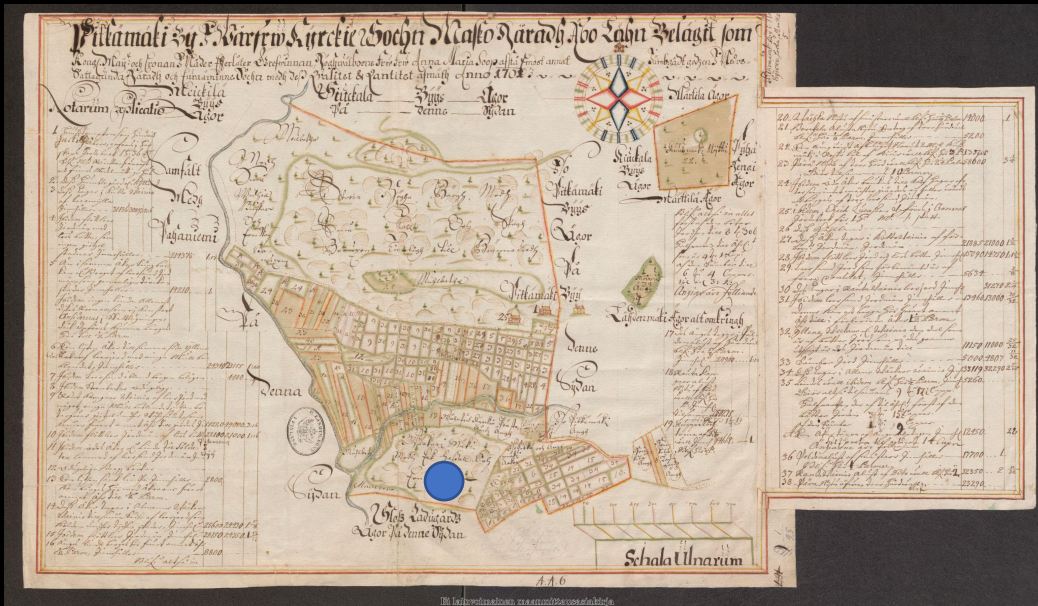
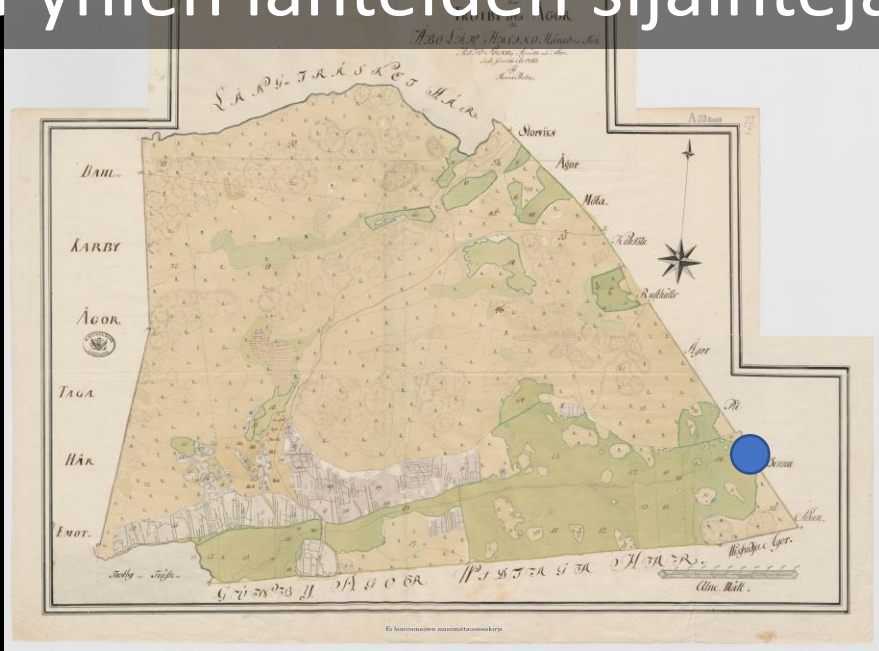

Kupittaa kylpylaitos. Turun historiallisen museon kuvakokoelmat.

Kuva: Skötsner-Edhlund/Upplandsmuseet

Pyhien lähteiden sijainteja 1700-1800-lukujen jako- ja tiluskartoilla

sanuskon paikkoja

-Samat piirteet yhdistävät pyhiä lähteitä ja muita kansanuskon paikkoja

Maastohavaintoja:

-Hieman alle puolet lähteistä sijaitsee näkyvien kivisten elementtien yhteydessä (siirtolohkare tai kallionseinämä). Joskus myös kivi mainitaan perimätiedossa; esim. kivelle on voitu jättää uhreja. Tai niiden päällä on saarnannut piispa Henrik.

-Hieman yli puolet lähteistä sijaitsee mäellä tai mäen vieressä

-Kaikki pyhät lähteet eivät ole lähteitä!

-Paikalla saattaa joskus olla useita lähteitä

Epämääräisyyttä lähteiden sijanneissa

YHTEENVETO

- Pyhät lähteet ovat yleisin kansanuskon paikan tyyppi Varsinais-Suomessa.
- Lähteiden uskomusperinteissä on niin ei-kristillisiä kuin kristillisiä piirteitä.
- Pyhät lähteet liittyvät kyläyhteisöjen tilalliseen järjestykseen – mm. sijainnit rajojen ja teiden lähellä.
- Pyhien lähteiden läheltä löytyy usein muita uskomuspaikkoihin liittyviä maastonpiirteitä kuten siirtolohkareita tai jyrkkiä kallionseinämiä ja muuntyyppisiltä uskomuspaikoilta löytyy myös usein lähteitä.
- Lopuksi: pyhien lähteiden kulttuuriperintöpiirteet ovat usein aineettomia. Miten tämä soveltuu muinaismuistolakiin?

KONE FOUNDATION

UNIVERSITY
OF TURKU

*Jossas olet maast tullu
Niin men maaha
Verest
Nii men vette
Ilmast
Nii ilma
Pyhi pähkimäl
Ja lähd lähte verel
Tee terveks mnu lapse.*

(Kalantilaiset parannussanat, luetaan kun lasta pestään lähdevedellä.

SKS Kalanti, Selma Saarnio)

KIITOS

KONE FOUNDATION

UNIVERSITY
OF TURKU